

Marcin Kamiński

profesor doktor habilitowany, Instytut Nauk Prawnych, Uniwersytet Kaliski
ORCID: 0000-0001-9181-2044

Prawo do środowiska i jego ochrony jako prawo podstawowe pochodne. Rozważania teoretyczne na tle niemieckiej i polskiej regulacji konstytucyjnej

Słowa kluczowe: prawa podstawowe, prawo do środowiska i jego ochrony, prawo podstawowe pochodne

1. Prawa podstawowe pierwotne i pochodne

Prawa podstawowe¹ do świadczeń publicznych mogą mieć charakter praw pierwotnych lub praw pochodnych². O ile te pierwsze są stanowczo i jednoznacznie wyrażone w treści odpowiednich norm konstytucyjnych, niekiedy w sposób samoistny lub niewymagający – co najmniej w zakresie istoty samego prawa – ustawowej konkretyzacji³, mogą stanowić źródło bezpośrednich roszczeń publicznoprawnych względem właściwych organów władzy (w tym władzy ustawodawczej)⁴, dochodzonych na drodze proceduralnej (np. w postępowaniu ze skargi konstytucyjnej), o tyle te drugie mogą zostać zrekonstruowane, przy zachowaniu restryktywnego podejścia interpretacyjnego, przez organy władzy ustawodawczej lub sądowniczej w procesie wykładni regulacji konstytucyjnej, stanowiącej podstawę normatywną negatywnych praw podstawowych, pierwotnych praw podstawowych do świadczeń publicznych lub praw pierwotnych gwarancyjnych. Prawem pochodnym

¹ Zob. np. H. Siekmann, *Die Grundrechte* [w:] H. Siekmann, G. Duttge, *Staatsrecht I: Grundrechte*, Thüningersheim–Nürnberg 1998, s. 31–32.

² Zob. np. W. Martens, *Grundrechte im Leistungsstaat*, „Veröffentlichungen der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer” 1971, Heft 30, Berlin 1972, s. 7 i n., 21 i n.

³ Zob. np. art. 68 ust. 1, art. 70 ust. 1, art. 71 ust. 1 zdanie drugie, art. 72 ust. 1, art. 74 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

⁴ Zob. art. 68 ust. 1, art. 70 ust. 1, art. 70 ust. 3 zdanie pierwsze, art. 71 ust. 1 zdanie drugie, art. 72 ust. 1, art. 72 ust. 2, art. 73, art. 74 ust. 3 Konstytucji RP. Por. np. art. 5 ust. 3, art. 6 ust. 4, art. 7 ust. 2 Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (Bundesgesetzblatt Teil III, Gliederungsnummer 100-1 ze zm.), dalej: GG.

tego typu jest prawo podstawowe do zapewnienia odpowiadającego godności człowieka minimum egzystencji, które podlega dekodowaniu z elementów treściowych zasady poszanowania i ochrony godności człowieka oraz zasady państwa socjalnego (państwa urzeczywistniającego zasady sprawiedliwości społecznej)⁵. Proces inferowania treści normatywnej, która składa się na istotę tak rozumianego prawa podstawowego pochodnego, może zostać poddany formalizacji i autorytatywnej kategoryzacji w orzeczeniu właściwego sądu (trybunału) konstytucyjnego⁶.

2. Dualna struktura praw podstawowych

Koncepcja dualnej struktury praw podstawowych stała się istotnym instrumentem rozszerzenia ich zakresu treściowego⁷. W teorii i dogmatyce prawa przyjęto, że normatywne podstawy konstrukcji tego rodzaju praw mogą być ujmowane i rozważane w wymiarze tak prawnopodmiotowym, jak i prawnoprzekmiotowym⁸. Z jednej bowiem strony prawa te stanowią w sensie obiektywnym normy prawa przedmiotowego na poziomie konstytucyjnym, z których wynikają określone obowiązki organów władzy państwowej, z drugiej zaś – jako kwalifikowana postać publicznych praw podmiotowych – są one w sensie subiektywnym źródłem indywidualnych lub zbiorowych roszczeń publicznoprawnych jednostek.

Wymiar prawnoprzekmiotowy konstrukcji praw podstawowych może być identyfikowany przede wszystkim z kwalifikacją ich podstaw normatywnych jako konstytucyjnych norm-zasad lub norm-celowych⁹, w których treści prawodawca konstytucyjny wyartykułował skierowane do organów władzy państwowej nakazy realizacji określonych zadań, celów lub wartości. Niewątpliwie kolejne kategorie praw podstawowych stanowią przejaw inkorporacji na gruncie norm-zasad konstytucyjnych¹⁰ określonych wartości normatywnych¹¹, a sama treść tych praw jest konsekwencją pewnych wyborów i rozstrzygnięć aksjologicznych ustrojodawcy¹². Szczególną rolę w tej grupie zasad konstytucyjnych pełnią normy określające cele państwa i jego polityki¹³, w tym także w zakresie ochrony środowiska oraz zasobów przyrody¹⁴. Normy tej kategorii nie mogą jednak stanowić bezpośredniego źródła nowych

⁵ Zob. art. 30 w zw. z art. 2 Konstytucji RP; art. 1 ust. 1 w zw. z art. 20 ust. 1 GG.

⁶ Zob. np. wyr. Federalnego Sądu Konstytucyjnego (FSK) z 9.2.2010 r., 1 BvL 1/09-1 BvL 3/09-1 BvL 4/09, BVerfGE 125, 175-260; wyr. FSK z 18.07.1972 r., 1 BvL 32/70-1 BvL 25/71, BVerfGE 33, 303 i n.

⁷ Zob. np. H.D. Jarass, *Grundrechte als Wertentscheidungen bzw. objektivrechtliche Prinzipien in der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts*, „Archiv des öffentlichen Rechts” 1985, Band 110, Nr 3, s. 373 i n.

⁸ Zob. m.in. R. Alexy, *Grundrechte als subjektive Rechte und als objektive Normen*, „Der Staat” 1990, Band 29, Nr 1, s. 49 i n.

⁹ Zob. M. Kamiński, *Mechanizm i granice weryfikacji sądowoadministracyjnej a normy prawa administracyjnego i ich konkretyzacja*, Warszawa 2016, s. 88 i n.

¹⁰ Por. np. J. Schapp, *Grundrechte als Wertordnung*, Juristen-Zeitung 1998, 53. Jahrgang, Nr 19, s. 913 i n.

¹¹ Zob. M. Kamiński, *Wartości normatywne w procesie stosowania prawa administracyjnego* [w:] *Aksjologia prawa administracyjnego*, t. 2, red. J. Zimmermann, Warszawa 2017, s. 57-66.

¹² Zob. np. H.D. Jarass, *Grundrechte als Wertentscheidungen...*, s. 364 i n.

¹³ Zob. np. K.-P. Sommermann, *Staatsziele und Staatszielbestimmungen*, Tübingen 1997, s. 355 i n., 377 i n.

¹⁴ Zob. art. 20a GG; art. 5, art. 68 ust. 4 oraz art. 74 Konstytucji RP.

praw podstawowych¹⁵, aczkolwiek ich treść może mieć wpływ na dookreślenie zakresu, konstruowanie elementów składowych lub konkretyzację praw podstawowych pochodnych, także w kontekście wyznaczenia granic legitymacji skargowej w postępowaniu ze skarg konstytucyjnych lub sądowoadministracyjnych¹⁶.

Na tle zagadnienia obiektywnego i subiektywnego ujęcia konstrukcji praw podstawowych nasuwa się problem komplementarności prawnopodmiotowych roszczeń jednostek z prawnoprzmiotowymi obowiązkami organów władzy publicznej. Problem ten jest następstwem zasadniczego elementu subiektywizacji praw podstawowych jako kwalifikowanej postaci publicznych praw podmiotowych. Brak symetrycznego powiązania pewnych kategorii obowiązków publicznoprawnych z co najmniej możliwymi do indywidualizacji uprawnieniami generuje konieczność wydzielenia odrębnej grupy uprawnień kolektywnych, które przysługują ogółowi lub określonym grupom podmiotów.

Stopniowalność i fazowość procesu wykonywania przez organy władzy państwowej celów i zadań publicznych może oddziaływać w różnym stopniu i zakresie na uznane normatywnie przez ustrojodawcę (na poziomie regulacji konstytucyjnej) prawa podstawowe możliwych do indywidualizacji grup podmiotowych¹⁷. Ponadindywidualny zakres oddziaływania realizacji obowiązków państwowych lub zbiorowe wykonywanie określonych uprawnień publicznoprawnych nie stoją jednak na przeszkodzie do stwierdzenia indywidualnych lub indywidualizowalnych części prawa zbiorowego (kolektywnego) jednostek (np. prawa do ochrony zasobów przyrodniczych lub prawa do ochrony klimatu). Obiektywna treść prawa podstawowego – wynikająca także z odpowiednich norm celowych polityki państwa (np. polityki w zakresie ochrony środowiska) – może zatem stanowić istotny element podstawy do wykreowania związku normatywnego pomiędzy obowiązkami organów władzy państwowej a warunkami realizacji treści pierwotnych praw podstawowych, kreując pochodne prawa podstawowe lub prawa równoważne (analogiczne)¹⁸ tym prawom.

3. Problem rekonstrukcji prawa do środowiska lub jego ochrony jako prawa podstawowego pochodnego na poziomie regulacji konstytucyjnej

W aktualnym stanie normatywnym większości krajowych porządków prawnych¹⁹ prawa podmiotowe do środowiska lub jego ochrony nie są poddane bezpośredniej pozytywizacji na poziomie regulacji konstytucyjnej. Samoistnej podstawy normatywnej do wywodzenia

¹⁵ Zob. np. T. Brönneke, *Umweltverfassungsrecht. Der Schutz der natürlichen Lebensgrundlagen im Grundgesetz sowie in den Landesverfassungen Brandenburgs, Niedersachsens und Sachsens*, Baden-Baden 1999, s. 228 i n.

¹⁶ Por. post. FSK z 24.03.2021 r., 1 BvR 2656/18-1 BvR 78/20-1 BvR 96/20-1 BvR 288/20 (Klimaschutz), BVerfGE 157, 30-177.

¹⁷ Por. E.-W. Böckenförde, *Grundrechte als Grundsatznormen. Zur gegenwärtigen Lage der Grundrechtsdogmatik*, „Der Staat” 1990, Band 29, Nr 1, s. 23.

¹⁸ Zob. np. B. Grzeszick, *Rechte und Ansprüche. Eine Rekonstruktion des Staatshaftungsrechts aus den subjektiven öffentlichen Rechten*, Tübingen 2002, s. 343.

¹⁹ Zob. np. J.R. May, *Constituting Fundamental Environmental Rights Worldwide*, „Pace Environmental Law Review” 2006, Vol. 23, Issue 1, s. 129 i n., 138 i n.

tego rodzaju praw nie stanowią normy-zasady wyznaczające cele lub zadania państwa w sferze ochrony środowiska i zasobów przyrody lub bezpieczeństwa ekologicznego (zob. np. art. 20a GG, art. 74 ust. 1–2 Konstytucji RP)²⁰. Treść powyższych zasad może mieć jednak istotne znaczenie dla wzmocnienia wymiaru prawnoprzeciwmiotowego (obiektywnego) praw podstawowych pierwotnych²¹ lub w procesie rekonstruowania pochodnych praw podstawowych. W tym ostatnim przypadku można wyróżnić pewien ciąg pochodnych praw podstawowych powiązanych strukturalnie lub funkcjonalnie z konstytucyjnymi obowiązkami państwa w sferze ochrony środowiska oraz pierwotnymi prawami podstawowymi²². Kardynalne znaczenie w zbiorze powyższych praw pochodnych należy przyznać prawu do ekologicznego minimum egzystencji²³, stanowiącemu derywat prawnopodmiotowy niższego stopnia wywodzony z prawa do zapewnienia odpowiadającego godności człowieka minimum egzystencji²⁴, które obejmuje także minimalny standard środowiska naturalnego. Analogiczna rekonstrukcja normatywna w tym zakresie jest możliwa także na gruncie polskiej regulacji konstytucyjnej²⁵. Inne prawa podstawowe pochodne, stanowiące korelat obowiązków państwa w sferze ochrony środowiska, można rekonstruować z praw pierwotnych do życia, nietykalności i wolności osobistej, swobody przemieszczania się i osiedlania, własności, innych praw majątkowych i dziedziczenia²⁶.

4. Zagadnienie praw podmiotowych do sądowego dochodzenia ochrony praw podstawowych pierwotnych lub pochodnych

Odrębnie można rozważać indywidualne lub zbiorowe prawa podmiotowe (jako pochodne prawa podstawowe) do dochodzenia wykonania przez państwo obowiązków w zakresie zabezpieczenia praw podstawowych do życia, zdrowia lub wolności w ograniczonym wymiarze temporalnym na tle narastania realnego zagrożenia powstania nieodwracalnych lub trudno odwracalnych zmian w środowisku naturalnym lub klimacie, które w sposób konieczny wiążą się z istotnym obniżeniem standardu życia lub poważnym wzrostem obciążeń publicznoprawnych dla kolejnych pokoleń lub w ramach jednego pokolenia. Podejście to umożliwia skonstruowanie praw pochodnych, które nie tylko wynikają z relacji między

²⁰ Por. np. Ch. Calliess, *Rechtsstaat und Umweltstaat. Zugleich ein Beitrag zur Grundrechtsdogmatik im Rahmen mehrpoliger Verfassungsrechtsverhältnisse*, Tübingen 2001, s. 298 i n.; M. Kotulla, *Verfassungsrechtliche Aspekte im Zusammenhang mit der Einführung eines Umweltgrundrechtes in das Grundgesetz*, „Kritische Justiz” 2000, Band 33, Nr 1, s. 22–34.

²¹ R. Wolf, *Gehalt und Perspektiven des Art. 20 a GG*, „Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft” 1997, Band 80, Nr 3, s. 297–298.

²² M. Weinrich, *Die grundrechtlichen Umweltschutzpflichten des Staates*, Berlin 2022, s. 122 i n.

²³ H.H. Rupp, *Die verfassungsrechtliche Seite des Umweltschutzes*, „Juristen-Zeitung” 1971, 26. Jahrgang, Nr 13, s. 402–404; Ch. Calliess, *Rechtsstaat und Umweltstaat...*, s. 300 i n.; post. FSK z 24.03.2021 r., (Klimaschutz), BVerfGE 157, 113 i n.

²⁴ Prawo to jest wywodzone z art. 1 ust. 1 w zw. z art. 20 ust. 1 GG. Zob. wyr. FSK z 9.02.2010 r., BVerfGE 125, 175–260.

²⁵ Por. art. 30 w zw. z art. 2 oraz art. 74 ust. 1 i 2 Konstytucji RP.

²⁶ Zob. art. 38 i n., art. 64 i n. Konstytucji RP.

wymiarom prawnopodmiotowym danego prawa podstawowego i innymi prawami tego typu, lecz także uwzględniają ogólne zasady konstytucyjne, w tym zasady równości i proporcjonalności. Na tle obowiązku państwa w zakresie podejmowania działań zmierzających do ochrony klimatu (w tym w zakresie redukcji emisji gazów cieplarnianych) uzasadnione jest wydzielenie prawa pochodnego do międzyczasowego zabezpieczenia wolności jednostkowej (*intertemporale Freiheitssicherung*)²⁷ w zakresie, w jakim jest ona chroniona przez pierwotne prawa podstawowe, aby w ten sposób nie dochodziło do jednostronnego, nierównego i nieproporcjonalnego przenoszenia na przyszłość całego ciężaru wprowadzania zmian redukujących lub eliminujących szkodliwe oddziaływanie antropogeniczne na klimat. Ochrona intertemporalna tak rozumianej wolności (będącej nieodzownym warunkiem zachowania godności jednostki) na tle celów polityki środowiskowej i klimatycznej państwa staje się zatem nie tylko elementem treściowym normy wyznaczającej obowiązki państwa, lecz może być także – jako prawo podstawowe – dochodzona przed sądem.

5. Formalna rozstrzygalność sądowa spraw dotyczących praw podstawowych pochodnych

Cecha formalnej rozstrzygalności sądowej (podlegania jurysdykcji sądowej) spraw dotyczących praw podstawowych stanowi ich element definicyjny. W odniesieniu do nowych kategorii praw podstawowych pochodnych może być ona jednak sporna lub normatywnie trudno rekonstruowalna. Jest bowiem oczywiste, że w braku wyraźnego ustanowienia w normach konstytucyjnych pierwotnego prawa podstawowego (np. prawa do środowiska i jego ochrony) także zagadnienie możliwości ustalenia prawnopodmiotowego związku wersji pochodnej tego prawa z indywidualną sytuacją prawną jego potencjalnych adresatów może budzić wątpliwości. Przede wszystkim mogą pojawić się wątpliwości związane ze stwierdzeniem realizacji przesłanki legitymacyjnej do dochodzenia ochrony sądowej naruszonego prawa podstawowego przed sądem konstytucyjnym lub administracyjnym. Związek ten musi przy tym mieć charakter ingerencyjny, a więc konieczne jest ustalenie, że kwestionowany akt wkracza w sferę prawa podstawowego indywidualnego podmiotu i je narusza.

6. Problemy konstruowania legitymacji procesowej do dochodzenia prawa do środowiska lub jego ochrony

Zarysowane powyżej zagadnienie nie jest rozstrzygane jednolicie w teorii prawa publicznego. Z jednej strony zgodnie z klasycznymi koncepcjami publicznych praw podmiotowych przyjmuje się, że w braku wyraźnej regulacji statuującej prawnopodmiotowy i bezpośrednio indywidualizowalny związek sytuacji prawnej adresata danego prawa z treścią tego rodzaju normy nie można przyjąć, że dana norma może być źródłem prawa podstawowego w ujęciu

²⁷ Zob. np. art. 20a GG; wyr. FSK z 9.02.2010 r., BVerfGE 125, 116 i n., 182 i n.

subiektywnym, którego naruszenie jest sądowo weryfikowalne. Z drugiej jednak strony nie bez racji podnosi się, że ciężar argumentacyjny twierdzenia, iż norma będąca potencjalnym źródłem prawa podstawowego ma charakter jedynie prawnopodmiotowy (obiektywny), spoczywa na podmiocie twierdzącym, albowiem domniemanie przemawia za prawnopodmiotowym charakterem konstrukcji tego rodzaju normy (tzw. *Subjektivierungsthese*)²⁸. Tak rozumiana subiektywizacja norm praw podstawowych jest nawet *prima facie* nakazana²⁹. Jednocześnie nie jest przekonującym argumentem teza, że sam fakt, iż określone prawa podstawowe zostały ustanowione w interesie publicznym lub przysługują z założenia zbiorowości³⁰, przesądza o wykluczeniu indywidualnej relatywizacji ich naruszenia, a tym samym – prawnopodmiotowej legitymacji do poddania sporu w tym zakresie rozstrzygnięciu sądowemu. Istnieją bowiem podstawy, aby przyjąć, że w takim przypadku indywidualny podmiot dochodzi własnego („już zindywidualizowanego”) udziału w prawie o wymiarze kolektywnym, jednak nigdy niepozbawionego jednostkowego znaczenia prawnego (w świetle cech indywidualnej sytuacji prawnej) na tle członków danej wspólnoty (zbiorowości). Potwierdzeniem takiego podejścia są koncepcje teoretyczne lub rozwiązania normatywne, które przyznają prawo podmiotowe do dochodzenia realizacji określonego „udziału” w prawie podstawowym ponadindywidualnym (zbiorowym) podmiotom grupowym konwencjonalnie „wydzielonym” (nierzadko arbitralnie) w sferze prawnopodmiotowej porządku prawnego. Typowym przykładem tego rodzaju rozwiązania są tzw. inicjatywy obywatelskie, którym – jako grupie indywidualnych osób – przyznaje się status strony postępowania w sprawach oceny oddziaływania planowanego przedsięwzięcia na środowisko w celu dochodzenia przestrzegania przepisów z zakresu ochrony środowiska³¹. Ponadindywidualna ochrona prawna powinna być jednak postrzegana nie jako przejaw „prywatyzacji”³² lub decentralizacji procesu urzeczywistniania dobra wspólnego, lecz jako uzupełniający ochronę indywidualną i komplementarny względem niej instrument wzmocnienia realizacji celów i zadań publicznych oraz zasady legalności. Szczególną rolę w tym kontekście pełnią tzw. skargi zbiorowe, rozpowszechnione zwłaszcza w sprawach dotyczących ochrony środowiska lub przyrody³³. Skargi te wyznaczają określony etap rozwoju systemu środków ochrony prawnej w państwach demokratycznych. Środki prawne tego typu, niemające nic wspólnego z *actiones populares*, mogą być konstruowane według stopniowości związku z indywidualnym interesem prawnym członków danego podmiotu zbiorowego (od tzw. skarg

²⁸ Por. R. Alexy, *Grundrechte als subjektive Rechte...*, s. 60–62.

²⁹ R. Alexy, *Theorie der Grundrechte*, Frankfurt am Main 1986, s. 414.

³⁰ Por. R. Alexy, *Grundrechte als subjektive Rechte...*, s. 66–67; R. Alexy, *Theorie...*, s. 453.

³¹ Zob. § 19 ust. 1 pkt 4 w zw. z § 19 ust. 4 austriackiej ustawy federalnej o ocenie oddziaływania na środowisko – Bundesgesetz über die Prüfung der Umweltverträglichkeit/Umweltverträglichkeitsprüfungsgesetz 2000 – UVP-G 2000 (BGBl. Nr. 697/1993 ze zm.).

³² Por. S. Schlacke, *Überindividueller Rechtsschutz. Phänomenologie und Systematik überindividueller Klagebefugnisse im Verwaltungs- und Gemeinschaftsrecht, insbesondere am Beispiel des Umweltrechts*, Tübingen 2008, s. 490 i n.

³³ Zob. np. L. Radespiel, *Die naturschutzrechtliche Verbandsklage. Theoretische Grundlagen und empirische Analyse*, Baden-Baden 2007, s. 33 i n.

altruistycznych do skarg zbiorowych, wnoszonych w związku z ochroną własnego interesu prawnego członków danej organizacji lub grupy społecznej – tzw. *Verbandsverletzenklagen*).

7. Aktualne tendencje w zakresie ponadindywidualnej ochrony sądowej w sferze prawa środowiskowego. Uwagi końcowe

Na tle powyższych uwag trudno nie zgodzić się z poglądem, że współcześnie należy odejść od zbyt wąskiego pojmowania pojęcia indywidualnego interesu prawnego (indywidualnego interesu w sensie ścisłym) oraz opowiedzieć się za koncepcją indywidualnego interesu prawnego w sensie szerokim³⁴. Koncepcja ta w sposób bardziej zniuansowany, realny i adekwatny odzwierciedla relacje prawnopodmiotowe na tle regulacji prawa przedmiotowego interpretowanych i stosowanych z uwzględnieniem założeń aksjologicznych norm-zasad, norm celowych lub norm praw podstawowych. Proces postępującego „upodmiotowienia” (prawnopodmiotowej relatywizacji) tego rodzaju norm (w tym wyznaczających cele polityki państwa) jest przy tym zgodny z aktualnymi tendencjami prawnopozytywnymi i orzeczniczymi, które zmierzają do wspierania („mobilizacji”) jednostek w dochodzeniu efektywnej realizacji prawa przedmiotowego³⁵ (w rozważanym kontekście – przede wszystkim – norm celowych lub gwarancyjnych) oraz „funkcjonalnej subiektywizacji” norm ustanowionych w celu ochrony dobra i interesu publicznego oraz celów publicznych (w tym z zakresu prawa ochrony środowiska³⁶). Ilustratywną egzemplifikacją powyższej tendencji jest stanowisko FSK, który w cyt. orzeczeniu w sprawie *Klimaschutz* uznał, że po stronie indywidualnego podmiotu można stwierdzić spełnienie przesłanki *Grundrechtsbetroffenheit*, legitymującej do wniesienia skargi konstytucyjnej na uregulowania wynikające z ustawy federalnej o ochronie klimatu³⁷, ponieważ analiza zaskarżonej regulacji – pomimo braku zauważalnego i oczywistego oddziaływania kwestionowanych przepisów na sytuację prawną skarżących – prowadzi do wniosku, że już w jej treści zostało objęte zakresem normowania niebezpieczeństwo (które – zdaniem FSK – zaczęło się już aktualizować) „przyszłych ograniczeń wolności jednostki” w związku z koniecznością coraz bardziej intensywnego osiągania celów redukcji poziomu gazów cieplarnianych w atmosferze³⁸. Przejawem nowego podejścia do rozważanej problematyki jest również twierdzenie, że przepis art. 20a GG, wyznaczający cele polityki środowiskowej państwa, wyraża sądowo weryfikowalną normę,

³⁴ M. Hong, *Subjektive Rechte und Schutznormtheorie im europäischen Verwaltungsrechtsraum*, Juristen-Zeitung 2012, 67. Jahrgang, Nr 8 s. 381.

³⁵ J. Masing, *Die Mobilisierung des Bürgers für die Durchsetzung des Rechts. Europäische Impulse für eine Revision der Lehre vom subjektiv-öffentlichem Recht*, Berlin 1997, s. 111 i n., 175 i n., 218 i n.

³⁶ Por. M. Ruffert, *Subjektive Rechte im Umweltrecht der Europäischen Gemeinschaft. Unter besonderer Berücksichtigung ihrer prozessualen Durchsetzung*, Heidelberg 1996, s. 224 i n.

³⁷ Ustawa federalna z 12.12.2019 r. o ochronie klimatu – Bundes-Klimaschutzgesetz (BGBl. I S. 2513 ze zm.), dalej: KSG.

³⁸ Sąd wskazał w tym zakresie na przepisy § 3 ust. 1 zdanie drugie i § 4 ust. 1 zdanie trzecie KSG w zw. z załącznikiem 2 do § 4 ust. 1 zdanie drugie i trzecie KSG – „Całkowite roczne emisje w latach 2020–2030”.

która nie tylko może być elementem podstawy rekonstrukcyjnej legitymacji skargowej w sprawach skarg konstytucyjnych, lecz także i przede wszystkim powinna stanowić wiążący wzorzec kształtowania treści regulacji ustawowej z zakresu prawa ochrony środowiska lub przyrody, z uwzględnieniem poszanowania praw podmiotowych przyszłych generacji. Zgodność z powyższym unormowaniem jest zatem nieodzownym warunkiem konstytucyjnej dopuszczalności ingerencji organów władzy państwowej w prawa podstawowe³⁹.

Abstract

The right to the environment and its protection as a fundamental derivative right. Theoretical considerations against the background of German and Polish constitutional regulations

Professor Dr Hab. Marcin Kamiński – Institute of Legal Sciences, University of Kalisz
ORCID: 0000-0001-9181-2044

The paper deals with the theme of theoretical and normative inferability of the fundamental right to the environment and its protection. The main aim of the study is the presentation and assessment of the construction possibility of the above right as a fundamental derivative right and the legitimacy of its pursuit. Particular attention was paid to the problem of supra-individual subjectivization of this right. The analysis is of the constitutional and comparative law character.

Keywords: *fundamental rights; right to the environment and its protection; fundamental derivative right*

Bibliografia / References

- Alexy R., *Grundrechte als subjektive Rechte und als objektive Normen*, „Der Staat” 1990, Band 29, Nr 1
Alexy R., *Theorie der Grundrechte*, Frankfurt am Main 1986
Böckenförde E.-W., *Grundrechte als Grundsatznormen. Zur gegenwärtigen Lage der Grundrechtsdogmatik*, „Der Staat” 1990, Band 29, Nr 1
Brönneke T., *Umweltverfassungsrecht. Der Schutz der natürlichen Lebensgrundlagen im Grundgesetz sowie in den Landesverfassungen Brandenburgs, Niedersachsens und Sachsens*, Baden-Baden 1999
Calliess Ch., *Rechtsstaat und Umweltstaat. Zugleich ein Beitrag zur Grundrechtsdogmatik im Rahmen mehrpoliger Verfassungsrechtsverhältnisse*, Tübingen 2001
Grzeszick B., *Rechte und Ansprüche. Eine Rekonstruktion des Staatshaftungsrechts aus den subjektiven öffentlichen Rechten*, Tübingen 2002
Hong M., *Subjektive Rechte und Schutznormtheorie im europäischen Verwaltungsrechtsraum*, Juristen-Zeitung 2012, 67. Jahrgang, Nr 8

³⁹ Zob. BVerfGE 157, 129 i n., 195 i n.

- Jarass H.D., *Grundrechte als Wertentscheidungen bzw. objektivrechtliche Prinzipien in der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts*, „Archiv des öffentlichen Rechts” 1985, Band 110, Nr 3
- Kamiński M., *Mechanizm i granice weryfikacji sądownoadministracyjnej a normy prawa administracyjnego i ich konkretyzacja*, Warszawa 2016
- Kamiński M., *Wartości normatywne w procesie stosowania prawa administracyjnego* [w:] *Aksjologia prawa administracyjnego*, t. 2, red. J. Zimmermann, Warszawa 2017
- Kotulla M., *Verfassungsrechtliche Aspekte im Zusammenhang mit der Einführung eines Umweltgrundrechtes in das Grundgesetz*, „Kritische Justiz” 2000, Band 33, Nr 1
- Martens W., *Grundrechte im Leistungsstaat*, „Veröffentlichungen der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer” 1971, Heft 30, Berlin 1972
- Masing J., *Die Mobilisierung des Bürgers für die Durchsetzung des Rechts. Europäische Impulse für eine Revision der Lehre vom subjektiv-öffentlichem Recht*, Berlin 1997
- May J.R., *Constituting Fundamental Environmental Rights Worldwide*, „Pace Environmental Law Review” 2006, Vol. 23, Issue 1
- Radespiel L., *Die naturschutzrechtliche Verbandsklage. Theoretische Grundlagen und empirische Analyse*, Baden-Baden 2007
- Ruffert M., *Subjektive Rechte im Umweltrecht der Europäischen Gemeinschaft. Unter besonderer Berücksichtigung ihrer prozessualen Durchsetzung*, Heidelberg 1996
- Rupp H.H., *Die verfassungsrechtliche Seite des Umweltschutzes*, „Juristen-Zeitung” 1971, 26. Jahrgang, Nr 13
- Schapp J., *Grundrechte als Wertordnung*, Juristen-Zeitung 1998, 53. Jahrgang, Nr 19
- Schlacke S., *Überindividueller Rechtsschutz. Phänomenologie und Systematik überindividueller Klagebefugnisse im Verwaltungs- und Gemeinschaftsrecht, insbesondere am Beispiel des Umweltrechts*, Tübingen 2008
- Siekmann H., *Die Grundrechte* [w:] H. Siekmann, G. Duttge, *Staatsrecht I: Grundrechte*, Thüningersheim–Nürnberg 1998
- Sommermann K.-P., *Staatsziele und Staatszielbestimmungen*, Tübingen 1997
- Weinrich M., *Die grundrechtlichen Umweltschutzpflichten des Staates*, Berlin 2022
- Wolf R., *Gehalt und Perspektiven des Art. 20 a GG*, „Kritische Vierteljahresschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft” 1997, Band 80, Nr 3